

Čari tvrdoglavosti

N. Raos

Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Zagreb

Počnimo medicinski: postoji akutni i kronični oblik bolesti koja se zove tvrdoglavost. Od akutne tvrdoglavosti pate ljudi kojima neke stvari "nisu same po sebi jasne", ali ih mogu razumjeti "ako im se kaže" (da se povedemo za Machivalellijevom klasifikacijom). To su oni koji zabrude u neki svoj film, ne vide nego jedno, no kada ih očiti dokazi uvjere u suprotno ne protive se istini poznatoj i nije im teško priznati da su pogriješili. Othello je osudio Desdemonu na temelju, što bi se pravno reklo, nedovoljnog i podmetnutog dokaza (*The handkerchief!*), no kada je shvatio da je prevaren, gorko se pokajao (*O fool! fool! fool!*). Takva je, akutna tvrdoglavost više stvar zanesenosti, emotivnosti, temperamenta. To i nije prava tvrdoglavost.

Prava tvrdoglavost je ona kronične vrste, kada čovjek "ne može razumjeti ni na koji način" (da navedemo i posljednju vrstu ljudi u Machiavellijevoj klasifikaciji). Poznavao sam čovjeka koji je zbog svoje gluposti izgubio dva stana, a onda ne samo da je za to okrivljavao druge (u čemu je bio donekle u pravu) nego je problem htio riješiti posve beznadnim sudskim sporom (u kojem je potrošio toliko novca da je mogao kupiti još jedan stan). Tom čovjeku, sjećam se, nisi mogao ništa dokazati – čak ni to da crpka za naftu na naftnom polju ima motor (a ne da je pokreće mlaz nafte koja izbija iz bušotine!).

Reći ćete: ima nas svakakvih na ovome svijetu. Točno. Čovjek je bio primitivan, sa sela, slabe naobrazbe, a očito i slabe inteligencije. No što je s onim tvrdoglavcima među nama koji se diče doktorskom, profesorskom ili (čak!) akademičkom titulom? Što reći za znanstvenika, po osnovnoj struci liječnika, koji je u pokusu uporno hranio jednu vrstu riblje mlađi hranom za drugu mlađ unatoč tome što mu je mlađi (i podređeni) kolega, veterinar po struci, govorio da to ne čini i zašto da ne čini. Ili kad mi je kolega ljeti (vani 35!) ohladio sobu na 16 °C, a kad sam ga upitao zašto je to učinio, spremno mi je odgovorio da je to "radna temperatura", da sa mnom ne želi o tome razgovarati jer da je on specijalist medicine rada i da ga neću ja valjda njegovoj struci učiti! (Nakon toga je, razumije se, radna temperatura u našoj sobi naglo porasla.)

Ovakvi izljevi tvrdoglavosti mogu biti smiješni, kao što je smiješno sve što nas izravno ne dira, no da tvrdoglavost može biti štetna i opasna, ne treba posebno naglašavati – dovoljan nam je rečeni primjer s hranom za riblju mlađ. No da bismo do kraja razumjeli zašto ljudi (kronično) tvrdoglave, trebamo malo dublje zaviriti u njihovu dušu i potražiti korijene zloćudne bolesti koja se zove tvrdoglavost.

Čovjek postaje tvrdoglav, jednostavno rečeno, kad se susreće s nečim što ruši njegovu sliku o samome sebi. Da bismo razumjeli slučaj čovjeka s početka naše priče, koji je izgubio dva stana zbog svoje tvrdoglavosti i spiskao obiteljski imetak u beznadnim parnicama, treba reći da stanovi nisu bili njegovi nego njegove žene – s kojom se bogato oženio. Ako bi odustao od parnice, morao bi

priznati da je pogriješio kad je mislio da će steći imetak ženidbom. Morao bi se suočiti sa svojom lošom procjenom, sa svojom izgubljenom nadom, sa svojim ograničenjima, sa samim sobom. A to je najteže – suočiti se sa samim sobom, prihvatiti sebe onakvim kakav jesi.

Isto je tako i u struci. Znanstvenici tvrdoglave zato što sebi ne žele priznati da nisu tako veliki znalci kao što bi htjeli da budu. Ne žele sebi priznati da nešto ne znaju ili ne razumiju. Prvi znanstvenik iz naše priče nije htio priznati da njegov podređeni zna o ishrani riba više od njega, moj kolega iz sobe nije htio priznati da ne trebaš biti specijalist medicine rada da bi znao da ti je hladno. Takvi se znanstvenici-tvrdoglavci obično uhvate neke činjenice, podatka ili citata i njega se drže kao pijan plota, sličeci brodolomcu koji se čvrsto drži za jarbol broda koji tone. Nebrojeno sam se puta susreo sa sumnjivim eksperimentalnim rezultatima (koji se nisu mogli dovesti u sklad s teorijom) da bi kolega eksperimentalac meni, koji sam teoretičar, tvrdio da je to tako i da drugačije ne može biti, jer činjenica je činjenica, a teorija teorija.

Bože moj, Bože, s kakvim misaonim aparatom raspolažu naši kemičari! Ne mogu shvatiti da nema niti može biti teorije bez eksperimenta kao ni eksperimenta bez teorije. Što znači, primjerice, da je konstanta stabilnosti "izmjerena" ili da je kristalna struktura "određena"? Nije izmjerena konstanta stabilnosti, nego je izmjereno napon staklene elektrode, kristalna struktura nije određena, nego je pronađen minimum na hiperplohi razlike kvadrata dviju difrakcijskih slika. Eksperiment se ne može ni zamisliti, a kamoli interpretirati bez teorije. Vaganje nema smisla bez Lavoisierova zakona, volumetrija je besmislena bez pojma koncentracije. No da bi se to shvatilo, treba se zamisliti, treba proniknuti u dubinu problema, a kad problem hoćeš do kraja raščistiti, moraš se suočiti sa svojim neznanjem i nerazumijevanjem, sa svojim pogreškama, sa svojim ograničenjima. To je teško – mnogo je lakše mljeti fraze: eksperiment je eksperiment, teorija je teorija, to je tako i nikako drugačije, nećete vi mene učiti koji se s time bavim već dvadeset godina, a ako vam što nije jasno, čitajte knjige!

Tvrdoglavost ima, kao što naslov kaže, svoje čari, ali ona je – kad se pravo uzme – najgora mana koju znanstvenik može imati. Tvrdoglavost je otrov znanosti.* Umjesto da se problem pokuša riješiti poniranjem u dubinu, grebe se po površini u jalovoj nadi da će stvarnost biti upravo onakva kakva znanstvenik želi da bude. Na kraju se problem ne rješava, no ipak se živi u nadi, posve jalovoj, da će se riješiti. Baš kao što je tvrdoglavac s početka naše priče živio u nadi da će pravda na kraju pobijediti.

* Često se čuje da znanstvenik treba biti tvrdoglav, misleći pritom na upornost. No to je nešto posve drugo. Uporan čovjek vjeruje da je na pravome putu, no ne odbacuje mogućnost neuspjeha. Svjesno prihvaća rizik – a to je odlika hrabrosti.